Κάποια στιγμή το καλοκαίρι του 1945 η Μπουένα Σαρφατή βγήκε από το σπίτι της. Εβραία, τριάντα ετών, Σαλονικιά πάππο προς πάππο, η Μπουένα είχε μόλις γυρίσει στη Θεσσαλονίκη έχοντας διαφύγει στο βουνό, πολεμώντας αρχικά με τον ΕΔΕΣ, μετά με το ΕΑΜ και, τελικά, δραπετεύοντας στην Παλαιστίνη. Ο αδερφός της Ελιάου, η αδερφή της Ρεγγίνα, η εκατοντάχρονη γιαγιά της Μίριαμ και οι θείες της δεν είχαν την ίδια τύχη. Από τα βαγόνι του τρένου που τους μετέφερε στο Άουσβιτς-Μπίρκεναου είδαν για τελευταία φορά την πόλη που αποκαλούσαν «Ιερουσαλήμ των Βαλκανίων» μιαν ανοιξιάτικη μέρα του 1943. Λίγες ώρες μετά την άφιξή τους οδηγήθηκαν στα κρεματόρια μαζί με άλλες χιλιάδες ομοθρήσκους τους. Η ζωή τους και μαζί η ζωή της εβραϊκής Θεσσαλονίκης, της Θεσσαλονίκης μας, έγιναν στάχτη που σκορπίστηκε στις αφιλόξενες πεδιάδες της Πολωνίας.

Ήταν οι συγγενείς της Μπουένα «μάρτυρες»; Τους τιμούμε αν τους μνημονεύουμε έτσι; Μας τιμά να τους μνημονεύουμε έτσι; Η σημερινή «Ημέρα Μνήμης των Εβραίων Μαρτύρων και Ηρώων του Ολοκαυτώματος» μας προκαλεί να στοχαστούμε γύρω από το ερώτημα αυτό. Οι συγγενείς της Μπουένα όπως και όλοι οι άλλοι Εβραίοι της Ευρώπης δεν επέλεξαν να μαρτυρήσουν. Δεν επέλεξαν δηλαδή να θυσιάσουν συνειδητά τη ζωή τους για ένα υψηλότερο ιδανικό, τη θρησκευτική τους πίστη ή την ιδεολογία τους. Δεν διάλεξαν τον θάνατο, πολύ απλά γιατί δεν είχαν καν το δικαίωμα αυτής της επιλογής. Και για τον λόγο αυτό δεν τους αξίζει να τους αντιμετωπίζουμε σήμερα σαν άγιους, όλοι εμείς, Χριστιανοί και Ευρωπαίοι, που για αιώνες συχνά τους αντιμετωπίζαμε σαν διαβόλους. Άνθρωποι ήταν και αυτό ζητούσαν να είναι.

Κάποιοι ελάχιστοι, όπως η Μπουένα, γλύτωσαν. Μόλις χίλιοι θεσσαλονικείς Εβραίοι από τους 45 –και βάλε– χιλιάδες. Γλύτωσαν την εκτόπιση, το Άουσβιτς, την πορεία θανάτου, τα στρατόπεδα εργασίας. Γλύτωσαν γιατί άντεξαν την ανείπωτη βία, τους εξευτελισμούς, τα ιατρικά πειράματα, τους βιασμούς. Και αφού γλύτωσαν, επέστρεψαν στη γενέθλια πόλη. Ως ήρωες; Κάθε άλλο. Εβραίοι που είχαν διαφύγει στο βουνό, είχαν κρυφτεί στις πόλεις, ή αποδράσει στην Παλαιστίνη, αντιμετώπισαν όσους και όσες επέστρεφαν από τα στρατόπεδα ως προδότες, συνεργάτες των Γερμανών, τις δε γυναίκες ως πόρνες. Οι Χριστιανοί πάλι, είδαν στους επιζήσαντες «ανεκμετάλλευτα κομμάτια σαπουνιού» κατά την αναφορά αμερικανού δημοσιογράφου, μια απειλή από ένα παρελθόν που δεν έλεγε να πεθάνει. Ήρωες ήταν κατά τον *Ελληνικό Βορρά* μόνον εκείνοι οι πέντε νεαροί Εβραίοι που αφού πολέμησαν στο Αλβανικό Μέτωπο και επέζησαν στα κρεματόρια, έπεσαν τον Οκτώβριο του 1948 «ηρωϊκώς στις μάχες του Γράμμου και άλλων ορέων, ενώ εμάχοντο κατά των συμμοριτών».

Phoca PDF

Για την Μπουένα, μαρτύρια και ηρωισμοί είχαν εξίσου μικρή αξία καθώς προσπαθούσε να μαζέψει τα συντρίμμια και να ξαναχτίσει τη ζωή της από την αρχή. Πώς όμως να ένιωθε όταν ακόμη και οι πιο μικρές απολαύσεις άνοιγαν διάπλατα τα τραύματα του παρελθόντος; Πόσο αβάσταχτος πρέπει να ήταν ο πόνος της όταν ανακάλυπτε ότι το χάρτινο χωνάκι στο οποίο ο Αρμένης πωλητής ξηρών καρπών τής πρόσφερε μια Κυριακή απόγευμα τα αγαπημένα της στραγάλια, αυτό το χάρτινο χωνάκι ήταν στην πραγματικότητα ένα φύλλο χαρτί σκισμένο από την Παλαιά Διαθήκη της οικογένειάς της;

Το σκισμένο αυτό χαρτί είναι το παρελθόν της Μπουένα, αλλά και το παρελθόν της πόλης μας: ένα παρελθόν που μας καταδιώκει και μας στοιχειώνει. Είναι ένα παρελθόν σιωπηλό, αόρατο, αλλά παρόν. Είναι το μαρμαρόστρωτο προαύλιο του Αγίου Δημητρίου, φτιαγμένο από εκατοντάδες ταφόπλακες από το κατεστραμμένο από Γερμανούς και Έλληνες χριστιανούς υπαλλήλους του Δήμου εβραϊκό νεκροταφείο της πόλης, υλικό «άνευ αξίας» κατά τον επιβλέποντα της αναστύλωσης αρχαιολόγο Στυλιανό Πελεκανίδη. Είναι το Νοσοκομείο Αχέπα και το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο που οικοδομήθηκαν πάνω σε μια από τις σημαντικότερες νεκροπόλεις της Ευρώπης. Είναι οι εβραϊκές ταφόπλακες που στρώθηκαν μπροστά στο Στρατηγείο και πέριξ του Βασιλικού Θεάτρου, εκείνες που χρησιμοποίησε ο Δήμος Θεσσαλονίκης τον Νοέμβριο του 1948 για την κατασκευή οδών και πεζοδρομίων παρά τις έντονες διαμαρτυρίες της ισραηλιτικής κοινότητας. Είναι εκείνες οι ταφόπλακες που στοιβάζονταν σε δημόσια θέα μπροστά στο Λευκό Πύργο και στον περίβολο της Διεθνούς Έκθεσης ακόμη και μέχρι τον Δεκέμβρη του 1948. Είναι η ασημένια τσάντα, οικογενειακό κειμήλιο, που το 1946 η Μπουένα Σαρφατή είδε έκπληκτη να κρατά με στυλ μια χριστιανή οικογενειακή φίλη. Είναι το οικογενειακό χαλί που μια άλλη έκπληκτη Εβραία επιζήσασα αντίκρισε σε σπίτι χριστιανών οικογενειακών φίλων. Είναι το βιβλίο που βρέθηκε τυχαία, μόλις μια δεκαετία πριν, στη βιβλιοθήκη της Φιλοπτώχου Αδελφότητος Ανδρών Θεσσαλονίκης προτού επιστραφεί στο Εβραϊκό Μουσείο, μια πράξη που τιμά την Αδελφότητα.

Ποιοι θρήνησαν το 1945 τους εξαφανισμένους γείτονές τους; Ποια μνημεία στήθηκαν; Ποιες τελετές έγιναν; Μόνη η κοινότητα, καθημαγμένη και ρακένδυτη πάλευε να ανασυστήσει την ύπαρξή της και να θρηνήσει τους νεκρούς της. Η πόλη, η κοινωνία, η χώρα ολόκληρη, αδιαφόρησαν. Κρύφτηκαν πίσω από το δάχτυλό τους. Έκαναν πως δεν ήξεραν τί συνέβη, ποιος το έκανε, ποιος βοήθησε, ποιος προστάτευσε όταν άλλοι, πολλοί γκρέμιζαν, έκαιγαν, έκλεβαν, καταλάμβαναν τον χώρο και τα υπάρχοντα των πολλών απόντων και των λιγοστών παρόντων. Ο θρήνος άλλωστε ήταν ατομικός. Χρειάστηκε να περάσουν είκοσι περίπου χρόνια, να φτάσουμε στο 1962 για να γίνει ένα μνημείο στη μνήμη των θυμάτων. Πού; Μέσα στο νέο εβραϊκό νεκροταφείο, ωσάν το ζήτημα να αφορούσε μόνο συγγενείς και μέλη της εβραϊκής κοινότητας της πόλης.

Και όταν 35 χρόνια μετά έγινε επιτέλους πραγματικότητα ένα μνημείο σε δημόσιο χώρο, αυτό εξορίστηκε στις παρυφές του κέντρου σε σημείο δυσδιάκριτο. Και όταν το μνημείο αυτό επανατοποθετήθηκε επιτέλους στο φυσικό του χώρο, την Πλατεία Ελευθερίας, περισσότερο υπήρξε έκπληξη παρά ικανοποίηση. Έπρεπε να φτάσει το 2004 για να καθιερώσει η Βουλή των Ελλήνων με ψήφισμα ομόφωνα την Ημέρα

Phoca PDF

Μνήμης. Έπρεπε να φτάσει το 2011 για να υπάρξει αντίστοιχη μέρα μνήμης για την πόλη μας και το 2014 για να αποκτήσει το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης μνημείο που αναδεικνύει την καταστροφή του νεκροταφείου. Και ίσως να μην είναι τόσο μακριά η μέρα που θα δούμε μια αντίστοιχη αναθηματική πλάκα στον περίβολο του Αγίου Δημητρίου, στον «Άγιο Δημήτριο των νεκρών Εβραίων», στο πραγματικό εβραϊκό μαυσωλείο της Θεσσαλονίκης.

Ο Δήμος Θεσσαλονίκης έχει ολοένα και μεγαλύτερη επίγνωση του βάρους της ιστορίας που η πόλη καλείται να σηκώσει. Τώρα που οι επιζώντες μάς αφήνουν και η σκυτάλη της μνήμης περνά σε όλους και όλες εμάς, ο Δήμος σκοπεύει να συνεχίσει να μετατρέπει τη σιωπή σε λόγο, λόγο παρηγορητικό, αλλά και λόγο θαραλλέο. Επιθυμούμε η ανάπλαση της Πλατείας Ελευθερίας και το Μουσείο του Ολοκαυτώματος να αποτελέσουν το νέο μνημονικό άξονα της πόλης, την αφετηρία και την απόληξη της μεγάλης, πολυπολιτισμικής, χριστιανικής, μουσουλμανικής, *και* εβραϊκής διαδρομής της Θεσσαλονίκης.

Η Πλατεία Ελευθερίας είναι ένας χώρος δημοκρατίας, όπου το 1908 όλοι οι Θεσσαλονικείς, Μουσουλμάνοι, Χριστιανοί και Εβραίοι, πανηγύρισαν μαζί την ανακήρυξη του οθωμανικού συντάγματος. Είναι επίσης ένας χώρος ξεριζωμού και προσφυγιάς, το σημείο από όπου αναχωρούσαν το 1922-1923 οι μουσουλμάνοι παλιοί Θεσσαλονικείς και όπου ξεμπάρκαραν οι νέοι, οι Μικρασιάτες και Πόντιοι πρόσφυγες. Και είναι τέλος ένας τόπος μαρτυρίου, δημόσιου εξευτελισμού των θεσσαλονικέων Εβραίων, όπου το Μαύρο Σάββατο της 9^{ης} Ιουλίου 1943 οι Γερμανοί διαπόμπευσαν μπροστά στα μάτια και ελλήνων χριστιανών 9.000 άρρενες Εβραίους.

Είναι ένας τόπος δύσκολος αυτή η πλατεία. Μας υπενθυμίζει ότι το Ολοκαύτωμα στη Θεσσαλονίκη είναι ο πιο βαρύς κρίκος σε μια μακρά αλυσίδα βίας και εξανδραποδισμού. Μας υπενθυμίζει ότι οι Εβραίοι της ήταν αδιάσπαστο κομμάτι ενός πολύχρωμου μωσαϊκού, ότι η «Ιερουσαλήμ των Βαλκανίων» ήταν ταυτόχρονα και η «Βαβέλ της Μεσογείου». Επιθυμούμε η Πλατεία Ελευθερίας να είναι ένα σημείο όπου οι δύσκολες, τραυματικές μνήμες όλων των κατοίκων αυτής της πόλης δεν θα ανταγωνίζονται η μία την άλλη, αλλά αντίθετα θα συνυπάρχουν αρμονικά: θα συνδιαλέγονται ζωηρά και θα προωθούν μια κουλτούρα συνύπαρξης και αλληλοσεβασμού ώστε η βαριά κληρονομιά του παρελθόντος να μετατραπεί σε εφαλτήριο ενός καλύτερου μέλλοντος. Η νέα Πλατεία Ελευθερίας θα συμβολίζει την περηφάνια όλων των Θεσσαλονικών για την πόλη τους, το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της.

Κάποιες εκατοντάδες μέτρα πιο πέρα, το Μουσείο του Ολοκαυτώματος θα συμβολίζει την ντροπή μας. Για όσα έγιναν, για όσα κάναμε, και κυρίως για όσα δεν μπορέσαμε ή δεν θελήσαμε να κάνουμε, γηγενείς και πρόσφυγες, δεξιοί και αριστεροί κατά και μετά τον πόλεμο. Το Μουσείο είναι μια οφειλή της πόλης αλλά και ένα προσωπικό στοίχημα για μένα. Είναι μια οφειλή στους Εβραίους της, ως θεσσαλονικείς, Έλληνες και Σεφαραδίτες. Το Μουσείο υπερβαίνει την πόλη και την Ελλάδα και επανεγγράφει τη Θεσσαλονίκη ως μητρόπολη των Σεφαραδιτών Εβραίων της Μεσογείου. Φιλοδοξεί να πει την άγνωστη ιστορία του Ολοκαυτώματος των Εβραίων της Μεσογείου και των Βαλκανίων, των

Phoca PDF

σεφαραδιτών Εβραίων της Θεσσαλονίκης και της Κέρκυρας, των Χανίων και της Πάτρας, αλλά και του Βελιγραδίου, των Σκοπίων, του Μοναστηρίου, και του Σαράγεβο, της Τεργέστης και του Λιβόρνο. Ευελπιστεί να μετατρέψει τη σκισμένη σελίδα της Μπουένα Σαρφατή σε ιστορική γνώση. Να αναδείξει μια πτυχή του Ολοκαυτώματος που συχνά παραβλέπεται λόγω της έμφασης στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη και με τον τρόπο αυτό να καταστήσει τη Θεσσαλονίκη τόπο μνήμης αλλά και κέντρο έρευνας και μελέτης διεθνούς ακτινοβολίας. Και, τέλος, ευελπιστεί να γίνει ένας χώρος όπου οι πολίτες όλης της γης, ειδικά οι νέοι θα μαθαίνουν τα αποτελέσματα της καταπάτησης των ανθρώπινων δικαιωμάτων.

Πολλοί μας ρωτούν γιατί. Γιατί αυτή η όψιμη έμφαση στην ιστορία και τη μνήμη των θεσσαλονικιών Εβραίων; Η βεβήλωση του μνημείου του Ολοκαυτώματος μόλις την προηγούμενη Κυριακή και ο εμπρησμός της ιστορικής κατοικίας μιας εβραίας και μουσουλμάνας θεσσαλονικιάς, θα αρκούσαν θαρρώ ως απάντηση. Αλλά, προσωπικά, προτιμώ να απαντήσω παραφράζοντας τον Πρίμο Λέβι. «Εδώ, δεν υπάρχουν γιατί», του απάντησε ο Γερμανός φρουρός, μόλις ο Λέβι έφθασε στο Άουσβιτς. «Εδώ, δεν υπάρχουν γιατί» θα μπορούσα να απαντήσω και εγώ σε όσους παραξενεύονται με την επιμονή μου. Το Ολοκαύτωμα των Εβραίων της Ευρώπης, το Ολοκαύτωμα των δικών μας Εβραίων, δοκιμάζει τα όρια της λογικής. Και ο μόνος τρόπος να αναμετρηθούμε μαζί του είναι να αποδεχτούμε ότι θα είναι πάντα κομμάτι αυτού που είμαστε ως Θεσσαλονικείς, Έλληνες και Ευρωπαίοι: μια σκισμένη σελίδα γραμμένη σε μια άγνωστη γραφή, μια αλήθεια που περιμένει πάντα την αποκρυπτογράφησή της.

ΠΗΓΗ: ΔΗΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Phoca PDF